

Quarterly Journal of Village and Space Sustainable Development

Winter 2022, Vol.3, No.4, Serial Number 12, pp 65-81

doi 10.22077/vssd.2022.5378.1113

Investigating the Effects of the Covid-19 Pandemic on Rural Tourism: A Case Study of Tourism Villages of Shiraz County

Elahe Kavooosi ^{1*}, Mohammad Reza Ghorbani Param², Mohammad Reza Miyanroo³, Hoda Rajab Beigi⁴, Amin Zarei⁵

1. PhD in Geography and Urban Planning, Isfahan, Iran.

2. Assistant Professor, Department of Architecture and Urban Management, Damavand Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran.

3. M.Sc. Student of Urban Management, Damavand Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran.

4. M.Sc. Student of Urban Management, Damavand Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran.

5. M.Sc. Student of Urban Management, Damavand Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran.

*Corresponding author, Email: kavooiselahe@yahoo.com

Keywords:

Rural Tourism, Covid-19, Pandemic Effects, Shiraz County

Abstract

In the past few years, human life has undergone drastic changes with the outbreak of Covid-19. It seems that its most important influence has been on the economic sector. One of the important economic sectors of countries that has a lot to do with the spread of the Covid-19 pandemic is tourism because tourists plan and travel according to the conditions of each region. Therefore, with the outbreak of Covid-19, the tourism sector has experienced new challenges. The aim of the study is to first study the status of rural tourism and then identify and analyze the effects of the prevalence of Covid-19 on rural tourism. The research method is descriptive-analytical in which questionnaires are used for data collection. The statistical population of the study consists of residents of three tourist villages: Dashte Arjan, Band-e Amir, and Qalat in Shiraz County, who amounted to 7465 people. The sample size was estimated to be 365 based on Cochran's formula. The validity of the questionnaire was confirmed based on experts' opinion and its reliability was confirmed by Cronbach's alpha with a coefficient of 0.84. A comparison of the type of tourists compared with before the outbreak of the Covid-19 indicates that the number of domestic tourists visiting the three villages is more than foreign tourists. The test results confirmed that the Covid-19 has had numerous negative economic and social effects (at a significance level of less than 0.05), including reduced income, reduced employment, closure of tourist resorts, reduced product supply, reduced financial resources, reduced capital attraction, reduced interaction, reduced tourist tours, and reduced women's participation in the tourism sector; however, the three variables of rural education and tourism knowledge of villagers, creativity and innovation in tourism, as well as the role of technology in tourism have had a more favorable status after the pandemic.

Received:

10/Jun/2022

Accepted:

30/Oct/2022

How to cite this article:

Kavooosi, E., Ghorbani Param, M. R., Miyanroo, M. R., Rajab Beigi, H., & Zarei, A. (2022). Evaluating the Effect of Government Population Policies on the Population Stability of Rural Settlements (Case Study: Kerman County). *Village and Space Sustainable Development*, 3(2), 1- 24. 10.22077/vssd.2022.5378.1113

فصلنامه روستا و توسعه پایدار فضا

دوره سوم، شماره چهارم، پایی دوازدهم، زمستان ۱۴۰۱، صفحات ۶۵-۸۱

10.22077/vssd.2022.5378.1113

بررسی وضعیت گردشگری روستایی در دوره کووید-۱۹ و اثرات آن (مورد: روستاهای گردشگری شهرستان شیراز)

الهه کاوسی^{۱*}، محمد رضا قربانی پارام^۲، محمدرضا میانه رو^۳، هدی رجب بیگی^۴، امین زارعی^۵

۱. دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، اصفهان، ایران (نویسنده مسئول).

۲. استادیار گروه معماری و مدیریت شهری، واحد دماوند، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

۳. دانشجوی کارشناسی ارشد مدیریت شهری، واحد دماوند، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

۴. دانشجوی کارشناسی ارشد مدیریت شهری، واحد دماوند، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

۵. دانشجوی کارشناسی ارشد مدیریت شهری، واحد دماوند، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

* نویسنده مسئول، ایمیل: kavosielahe@yahoo.com

چکیده:

در چند سال گذشته با شیوع کووید-۱۹، زندگی بشر دگرگون شده است. شاید بتوان گفت که مهم‌ترین تأثیرپذیری در بخش اقتصادی بوده است. یکی از بخش‌های مهم اقتصادی کشورها که ارتباط زیادی با بحران و شیوع پاندمی دارد، گردشگری است؛ چراکه گردشگران متناسب با وضعیت هر منطقه، اقدام به برنامه‌ریزی و سفر می‌نمایند؛ بنابراین با شیوع کووید-۱۹، بخش گردشگری نیز شرایط جدیدی را تجربه کرده است. در این تحقیق هدف آن است که در ابتدا وضعیت گردشگری روستایی بررسی شود و سپس اثرات شیوع کووید-۱۹ در گردشگری روستایی شناخته و تحلیل گردد. روش تحقیق توصیفی-تحلیلی و مبتنی بر مطالعات پیمایشی با استفاده از ابزار پرسش‌نامه است. جامعه آماری تحقیق را ساکنان سه روستای گردشگری دشت ارژن، بند امیر و قلات در شهرستان شیراز تشکیل می‌دهند که بالغ بر ۷۴۶۵ نفر بوده است. بر اساس محاسبه فرمول کوکران، حجم نمونه به تعداد ۳۶۵ نفر محاسبه شد. ابزار گردآوری داده‌ها، پرسش‌نامه بوده که روایی آن از طریق جامعه نخبگان تأیید و پایایی نیز از طریق آلفای کرونباخ با ضریب ۰/۸۴ تأیید شد. مقایسه نوع گردشگران وارد شده در حال حاضر نسبت به قبل از شیوع بیانگر این نکته است که میزان گردشگران داخلی وارد شده به سه روستا نسبت به گردشگران خارجی از سرعت بیشتری برخوردار است. نتیجه آزمون تأیید نمود که پاندمی کووید-۱۹ از نظر اقتصادی و اجتماعی در سطح کمتر از ۰/۰۵ تأثیرات منفی در زمینه‌های مختلف از جمله کاهش درآمد، کاهش اشتغال، تعطیل شدن اقامتگاه‌های گردشگری، کاهش عرضه محصولات، کاهش منابع مالی، کاهش جذب سرمایه، کاهش تعامل، کاهش تورهای گردشگری و کاهش مشارکت زنان در بخش گردشگری داشته است. البته سه متغیر آموزش و دانش گردشگری روستاییان، خلاقیت و نوآوری گردشگری و همچنین جایگاه فناوری در گردشگری بعد از شیوع پاندمی، شرایط مناسب‌تری داشته است.

واژگان کلیدی:

گردشگری روستایی، کووید-۱۹، اثرات پاندمی، شهرستان شیراز

تاریخ دریافت:

۱۴۰۱/۰۳/۲۰

تاریخ پذیرش:

۱۴۰۱/۰۸/۰۸

۱- مقدمه

امروزه توسعه روستایی یکی از اهداف مهم کشورها به شمار می‌آید؛ بر همین اساس روستاها به‌عنوان یکی از ارکان نظام سکونتگاهی، دارای اهمیت بی‌بدیلی هستند (حجی پور و کریمی پور، ۱۳۹۹، ۸۸). از آنجایی که درآمد حاصل از بخش کشاورزی در دهه‌های اخیر دچار افول شدیدی شده است و سبب شده که میزان درآمد بخش کشاورزی قادر به تأمین نیازها و تقاضای روزافزون ساکنان روستاها نباشد، توجه به بدیل‌های دیگر اقتصادی همانند گردشگری، اهمیت زیادی دارد (تقیلو و همکاران، ۱۳۹۷، ۱۰۳). گردشگری به فراخور نوع مکان و منطقه گردشگری، شکل‌های مختلفی به خود می‌گیرد (نعیم آبادی و جوان، ۱۳۹۹، ۷۰) که گردشگری روستایی از مهم‌ترین اشکال آن محسوب می‌شود. در دهه گذشته گردشگری روستایی به یکی از فعالیت‌های پیشتاز اقتصادی تبدیل شده است (حیدری باربان و حاجی حیدری، ۱۳۹۷، ۷۴)؛ چراکه روستاها پتانسیل بالایی در راستای جذب توریست دارند (صادقی و موسوی فرد، ۱۳۹۹، ۸۶) و بر این اساس گردشگری روستایی می‌تواند نقش مهمی در جهت‌دهی فعالیت‌های اقتصادی و افزایش درآمد جوامع محلی داشته باشد (صادقی، ۱۴۰۰، ۵۶). بررسی‌ها نشان می‌دهند بین توسعه گردشگری روستایی، جذب گردشگر و افزایش درآمد اقتصادی رابطه مثبتی وجود دارد (سیدعلی پور و همکاران، ۱۳۸۹: ۲)؛ بنابراین، ایجاد و توسعه گردشگری در نواحی روستایی از یک سو می‌تواند نقش مهمی در متنوع‌سازی اقتصاد جوامع روستایی ایفا نماید (Belij et al, 2016) و از سوی دیگر، وسیله‌ای برای تحریک رشد اقتصاد ملی (Nielsen & Spenceley, 2015, 127) و منطقه‌ای-محلی به شمار آید.

گردشگری و توسعه آن همواره تحت تأثیر عوامل مختلف درونی و بیرونی است (Rosalina et al, 2021, 136)؛ به‌عبارت‌دیگر در راستای توسعه آن عوامل مختلفی از جهات متفاوت می‌تواند نقش مهمی ایفاء نمایند. برخی از این عوامل به‌صورت برنامه‌ریزی شده و برخی نیز بدون هیچ‌گونه برنامه‌ریزی و تحت عنوان بحران (انسانی و طبیعی)، گردشگری روستایی را متأثر می‌سازد (Martines et al, 2019). یکی از بحران‌ها کنونی و طی سه سال گذشته که گردشگری روستایی را تحت تأثیر قرار داده، پاندمی کرونا است. پاندمی ویروس کرونا در سال ۲۰۱۹ در شهر ووهان چین شناخته و در سال ۲۰۲۰ توسط سازمان بهداشت جهانی به‌عنوان یک پاندمی جهانی معرفی شد و تاکنون نیز ادامه داشته است. این پاندمی تأثیرات زیادی از جنبه‌های مختلف اقتصادی، اجتماعی، زیست‌محیطی و فردی بر جامعه بشری داشته است (Sharifi & Khavarian, 2020: 48). یکی از جنبه‌های مهم و در ارتباط با پاندمی کووید-۱۹، گردشگری است که بیش از دیگر بخش‌ها تحت تأثیر قرار گرفته است (رسولی و همکاران، ۱۳۹۹، ۱)؛ چراکه آمار نشان می‌دهد که با شروع کرونا، میزان تقاضاکنندگان سفر کاهش یافته (Ohe, 2020, 107) و تعادل در توزیع گردشگر در مناطق مختلف جهان نسبت به قبل از کرونا، تغییرات زیادی داشته است (Marques et al, 2022). پاندمی کووید-۱۹ در کوتاه‌ترین زمان تأثیرات گسترده و درازمدتی را بر زیست‌میلاردها نفر در جهان گذاشته است. صنعت گردشگری یکی از مهم‌ترین و بزرگ‌ترین کسب و کار آسیب‌دیده و زخمی در این فرایند بود و با توجه به سطح بسیار بالای کنش‌های انسانی جزو اولین صنایعی بود که تعطیلی را تجربه و آخرین صنعتی بود که به تدریج بازگشایی شد (سعیدی، ۱۳۹۹، ۱۱).

شرایط متأثر از شیوع کووید-۱۹، برای ایران نیز به فراخور جایگاه گردشگری آن اتفاق افتاده است. در واقع با شیوع کرونا، محدودیت‌های زیادی در زمینه سفر اتفاق افتاده است که کشور ایران نیز از این موضوع بی‌تأثیر نبوده است. بر اساس تخمین‌ها از ۵ سال گذشته می‌توان گفت سالیانه از ابتدای اسفند تا پایان فروردین ماه حدود ۱ میلیون مسافرت خارجی توسط گردشگران ایرانی صورت گرفته و حدود ۸۵۰ هزار نفر گردشگری ورودی در این بازه زمانی انجام می‌شد و در بعد گردشگری داخلی نیز در این مدت حدود چند میلیون نفر سفر داخلی با اقامت توسط گردشگران داخلی ثبت می‌شد (بیشمی و همکاران، ۱۳۹۹، ۳۱). این وضعیت با توجه به شیوع کووید ۱۹، با رکود عجیبی مواجه شد و معضلات مختلفی از جمله

کاهش کسب و کارها، تعطیل شدن اقامتگاه‌های بوم گردی (Hoque et al, 2020, 56) و مسائل اجتماعی زیادی را به دنبال داشته است. گردشگری روستایی نیز به‌عنوان بخش مهمی از گردشگری کشور از این شرایط و تأثیرپذیری مبرا نبوده است. این رکود و تأثیرات در روستاهایی که گردشگری نقش مهمتری در اقتصاد آن‌ها داشته، بسیار متفاوت بوده است. استان فارس از مهم‌ترین استان‌های جذب گردشگر به شمار می‌رود که با توجه به نقش مهم گردشگری این استان از گذشته تاکنون، پاندمی کووید-۱۹ می‌تواند به‌عنوان یک بحران شرایط گردشگری آن را تغییر دهد. در زمینه گردشگری این استان، گردشگری روستایی آن نیز دارای جایگاه ویژه‌ای است؛ چراکه بخش زیادی از جاذبه‌های اکوتوریسمی و تاریخی این منطقه در روستاها یا پیرامون آن‌ها قرار دارد. بر اساس آخرین آمار تعداد روستاهای گردشگری این استان ۱۹ روستا بوده که البته به فراخور تغییرات و تحولات، تعداد آن‌ها افزایش یا کاهش یافته است. بخش مهمی از اقتصاد این روستاها وابسته به بخش گردشگری است و با توجه به اینکه گردشگری بسترهای متنوعی در زمینه اشتغال زایی، درآمدزایی و بهبود خدمات برای روستاها (سعیدی، ۱۳۹۹) فراهم نموده است، نمی‌توان از جایگاه آن به راحتی عبور کرد. با توجه به شیوع کووید-۱۹ و اجرای برخی محدودیت‌های در زمینه سفر به استان‌های مختلف کشور از جمله استان فارس، روستاهایی که وابسته به گردشگری بوده‌اند، دچار مشکلات و مسائل مختلفی شده‌اند که روستاهای گردشگری استان فارس نیز از این مساله به دور نبوده‌اند. البته در مکان‌ها (روستا) که میزان شیوع افزایش پیدا کرده، مسلماً میزان تقاضای سفر نیز کاهش پیدا نموده است (Cvijanovic et al, 2021, 123) و لذا تأثیرپذیری از شیوع کووید-۱۹ در این مکان‌ها (در اینجا روستا) نیز بیشتر بوده است. روستاهای گردشگری دشت ارژن، قلات و بند امیر از مهم‌ترین روستاهای استان فارس هستند که قبل از گردشگری مسلماً شرایط متفاوتی داشته‌اند و با شیوع کرونا، وضعیت دیگری را تجربه کرده‌اند. مقایسه وضعیت گردشگری آن‌ها در قبل و بعد از کووید-۱۹ خود می‌تواند، نتایج مناسبی در زمینه تغییرات نشان دهد. بنابراین با توجه به مهم بودن مساله کووید-۱۹ در عصر حاضر با توجه به اثرات و پیامدهایی که به دنبال داشته و همچنین نقش مهم گردشگری در اقتصاد روستایی از دیدگاه نظری، اهمیت موضوع مشخص می‌شود که نمی‌توان از بحران کووید-۱۹ و اثرات آن که نه تنها در حال حاضر، بلکه تا سالیان آینده نیز گردشگری روستایی را تحت تأثیر قرار داده است، به راحتی چشم‌پوشی نمود. با توجه به اهمیت و ضرورت موضوع از نظر شناختی، کاربردی و نظری، هدف تحقیق آن است که وضعیت گردشگری روستایی با توجه به شیوع کووید-۱۹ بررسی گردد. در راستای هدف کلی مطرح شده به دنبال پاسخگویی به این سؤالات هستیم که مقایسه گردشگری روستایی در قبل و بعد از شیوع کووید-۱۹ چگونه بوده است؟ و اینکه شیوع پاندمی کووید-۱۹ در گردشگری روستایی چه اثراتی داشته است؟

۲- بنیان نظری‌ای

پاندمی به حالتی از همه‌گیری یک بیماری گفته می‌شود که از مرز چند قاره فراتر رفته باشد. به این حالت همه‌گیری جهانی نیز گفته می‌شود. در کل همه‌گیری یا پاندمی بروز بیش از حد یک بیماری یا عارضه در جمعیتی معین را شامل شده و به هر بیماری قابل انتقال یا غیرقابل انتقال یا هر چیزی که سلامتی انسان و حیوانات را به خطر بیندازد گفته می‌شود (دادورخانی و موسوی، ۱۴۰۱، ۳۹۵). پاندمی کووید-۱۹ که در سال ۲۰۱۹ بروز و در سال ۲۰۲۰ تمام جهان را فرا گرفت در زمره مهم‌ترین اپیدمی‌های قرن گذشته است. بحران کرونا و ویروس پیش از هر چیز تهدیدی برای سلامت عمومی شناخته می‌شد، اما رفته رفته تبدیل به یک تهدید اقتصادی جهانی شده است. هرچند راهی برای مشخص کردن دقیق آسیب‌های اقتصادی ناشی از اپیدمی کرونا و ویروس جدید وجود ندارد (Nicola et al, 2020, 187). در بین اقتصاددانان این اجماع وجود دارد که این اپیدمی، تأثیر منفی شدیدی بر اقتصاد جهانی خواهد گذاشت. سازمان توسعه و همکاری‌های اقتصادی هشدار داده است که در ماه‌های آینده، برخی از اقتصادهای بزرگ جهان وارد رکود می‌شوند و سالها طول می‌کشد تا آسیب اقتصادی

کووید-۱۹ ویروس جبران شود. به اعتقاد برخی از اقتصاددانان، ضربه اقتصادی اپیدمی اخیر بیش از بحران جهانی سال ۲۰۰۸ خواهد بود (Bai et al, 2020). حتی اگر شاهد رکود جهانی نباشیم، برخی از اقتصادهای جهان یا هیچ گونه رشدی نخواهند داشت یا رشد اقتصادی شان منفی خواهد بود. این شامل برخی از اقتصادهای بزرگ هم می شود (Susilawati et al, 2020, 1150). با توجه به اینکه این پاندمی اقتصاد جهانی را تحت تأثیر قرار داده، بخش های زیرمجموعه آن نیز از این تأثیرگذاری مبرا نیستند. گردشگری از مهم ترین بخش های اقتصادی است که به واسطه سفر و جابجایی افراد، بیشترین تأثیرپذیری را شروع تا پایان آن تجربه کرده است.

در جوامع مستعد روستایی، صنعت گردشگری می تواند به اقتصاد پایدار و توسعه اجتماعی روستاییان کمک کند و به عنوان یک بخش اقتصادی پویا، موجب تغییرات اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و زیست محیطی شود (Hallaj et al, 2022, 2). مناطق روستایی به دلیل موقعیت مکانی و عناصر مهم برای جذب گردشگر از جمله مناظر طبیعی، آثار باستانی، تنوع اقلیمی، آداب و سنن اجتماعی از ظرفیت مناسبی برای توسعه فعالیت های گردشگری برخوردار هستند (Wilson et al, 2001, 134) و می توان گفت که ترویج غیرکشاورزی فعالیت هایی مانند توسعه گردشگری می تواند عامل موثری در افزایش رفاه خانواده های کم درآمد روستایی، تقویت بنیان اقتصادی مراکز و کاهش مهاجرت به شهرها باشد (Lane, 2009, 356). در راستای این اهداف و تأثیرگذاری گردشگری، بحران های طبیعی و انسانی نقش مهمی می توانند ایفاء نمایند که در طی چند سال گذشته پاندمی کووید-۱۹ همانگونه که بیان شد، تأثیرگذاری اقتصادی زیادی در بخش گردشگری داشته است (Li et al, 2021, 721). البته تأثیرگذاری کرونا تنها به بخش گردشگری ختم نشده و بخش اجتماعی گردشگری را نیز متأثر ساخته است. با توجه به آنچه که بیان شده بایستی اینگونه ذکر نمود که بنیان نظری این تحقیق مبتنی بر گردشگری پایداری بوده که تحت تأثیر پاندمی کووید-۱۹، روستاهای گردشگری تغییرات زیادی به خود دیده اند و روند توسعه اقتصادی و اجتماعی آنها نه تنها در حال حاضر، بلکه نسل های آینده را نیز تحت تأثیر قرار داده است. در حقیقت به واسطه نقش کووید-۱۹، گردشگری روستایی در زمان کنونی پیامدهای منفی زیادی پذیرفته است که مهم ترین این پیامدها، کاهش نرخ گردشگری است. این موضوع با توجه به میزان تأثیرات تا سال های زیادی دارای تأثیرگذاری است؛ بنابراین آنچه که مهم است اتخاذ روش های و الگوهای مدیریتی مناسب در حوزه گردشگری روستایی جهت برون رفت از این مساله و بحران است.

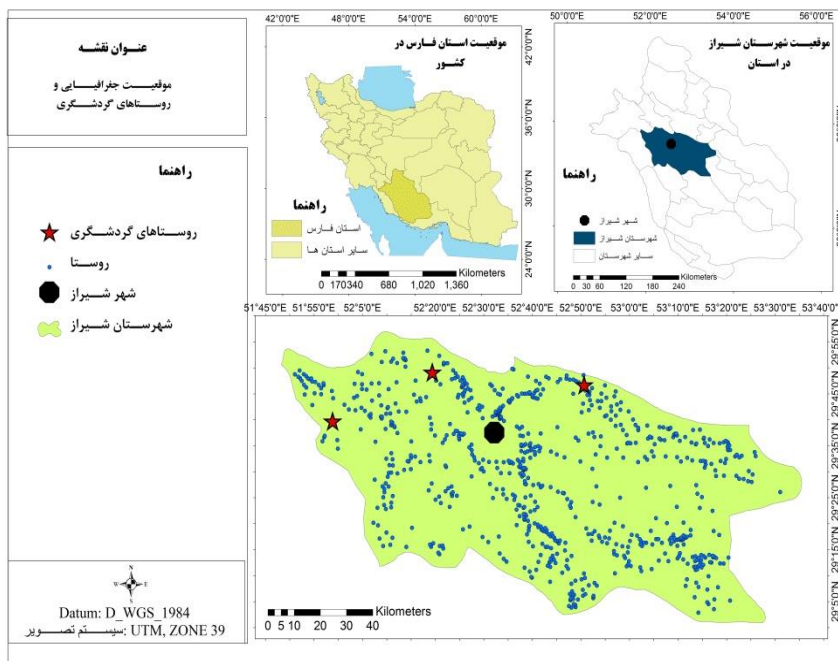
کو و همکاران (۲۰۰۸) تأثیر سارس و آنفولانزای پرندگان را بر تقاضای سفر بین المللی کشورهای آسیای شرقی در آسیا مقایسه کردند و دریافتند که سارس می تواند از فردی به فرد دیگر منتقل شود و پیامدهای بیشتری برای تقاضای سفر در آسیا دارد. راسی و اسمیت (۲۰۱۳) اشاره کردند که شیوع آنفولانزای در مکزیک باعث از دست دادن یک میلیون گردشگر بین المللی و کاهش درآمد گردشگری شد. یانگ و همکاران (۲۰۲۰) تأثیر کرونا بر گردشگری را در بخش های مختلف درآمدزایی، کاهش سفر، کاهش گردشگری، تعطیلی اقامتگاه ها و کاهش خدمات دانسته اند. نیویادومسکی (۲۰۲۰) رکود همه گیر گردشگری را فرصتی برای شروع مجدد، از بین بردن آسیب های توسعه گردشگری، مانند بهره برداری اقتصادی و ازدحام بیش از حد می داند. برودر (۲۰۲۰) معتقد است که پاندمی وضعیت عرضه و تقاضای گردشگری را تغییر داده و البته می توان از این تغییرات به عنوان فرصت استفاده نمود. بررسی ها نشان می دهد که همه گیری کووید ۱۹ به عنوان یک بیماری فراگیر و جهانی، تأثیر بی سابقه ای بر تمام جنبه های زندگی از جمله گردشگری روستایی داشته و کاهش کسب و کار خانگی، تعطیلی اقامتگاه های بوم گردی، کاهش درآمد (Sari et al, 2022)، کاهش مشارکت ذینفعان و فرآیندهای نظارتی (Polukhina et al, 2021)، کاهش گردشگر ورودی، تعطیلی مشاغل گردشگری، تعطیلی موسسات آموزشی گردشگری، افزایش بیکاری (Vaishar & Stastna, 2022) را به دنبال داشته است. ترابی فارسانی و بهادری (۱۳۹۹) نشان دادند که کووید-۱۹ به تعطیلی اقامتگاه ها منجر شده و سیاستگذاری، مشارکت، توسعه محصول و افزایش آگاهی و

تبادل اطلاعات را راهکارهایی مناسب برای رونق اقامتگاهها پس از بحران کوید ۱۹ دانسته‌اند. عسگری سوداجانی و همکاران (۱۴۰۰) نشان دادند که کووید-۱۹ تأثیر زیادی بر رکود گردشگری داشته و فعالیت‌های بسیاری را به تعطیلی کشانده است. دادورخانی و موسوی (۱۴۰۰) نشان دادند که هزینه‌های تحمیل شده در اثر اپیدمی کووید-۱۹ و همچنین کاهش تولید و عرضه در سطح داخلی و خارجی ناشی از آن می‌تواند اقتصاد را با تورم‌های بالاتر و رشدهای اقتصادی پایین‌تر مواجه کند؛ در واقع کووید-۱۹ روی زنجیره تأمین، تقاضا، عرضه نیروی کار، مصرف کالاها، ارائه خدمات و به ویژه با کاهش درآمد در بخش‌های کشاورزی، گردشگری و صنایع دستی در کوتاه مدت و بلندمدت تأثیرگذار بوده است؛ بنابراین کووید ۱۹ از جنبه‌های مختلف اجتماعی و اقتصادی بر گردشگری روستایی تأثیرگذار بوده است. تمامی تحقیقات ذکر شده بیشتری روی گردشگری در مفهوم عام تاکید داشته‌اند و گردشگری روستایی کمتر بررسی شده یا اینکه در این زمینه تحقیقات کمتری وجود دارد؛ بنابراین نوآوری این تحقیق و تفاوت آن با تحقیقات قبل از نظر تاکید روی گردشگری روستایی با توجه به تحقیقات قبلی و همچنین مقایسه وضعیت گردشگری در قبل و بعد از پاندمی جهت شناخت درست از مساله است.

۳- روش، تکنیک‌ها و قلمرو

روش تحقیق توصیفی-تحلیلی و مبتنی بر مطالعات پیمایشی با استفاده از ابزار پرسش‌نامه است. جامعه آماری تحقیق را ساکنان سه روستای گردشگری دشت ارژن، بند امیر و قلات تشکیل می‌دهند که بالغ بر ۷۴۶۵ نفر جمعیت داشته‌اند. بر اساس فرمول کوکران، حجم نمونه به تعداد ۳۶۵ نفر در سطح اطمینان ۹۵ درصد محاسبه شد. پرسش‌گری در سطح افراد روستایی و به صورت تصادفی (اتفاقی) انجام گرفت. روایی از طریق نخبگان و پایایی ابزار از طریق ضریب آلفای کرونباخ در سطح ۰/۸۴ تأیید شد. در نهایت داده‌ها پس از جمع‌آوری با استفاده از نرم‌افزار آماری SPSS یکپارچه و مورد بهره برداری قرار گرفتند. از آزمون‌های تی تک نمونه‌ای، تحلیل واریانس یک طرفه و توکی استفاده شد.

منطقه مورد مطالعه روستاهای گردشگری شهرستان شیراز در استان فارس هستند. روستاهای هدف این تحقیق شامل روستاهای بند امیر، دشت ارژن و قلات می‌باشند. بر اساس سرشماری نفوس و مسکن ۱۳۹۵، جمعیت این روستا به ترتیب برابر با ۱۱۷۲ نفر (۳۶۰ خانوار)، ۲۳۴۰ نفر (۶۹۳ خانوار) و ۳۹۵۳ نفر (۲۲۱۰ خانوار) بوده است که در مجموع ۷۴۶۵ نفر جمعیت داشته‌اند. مقایسه این آمار با سال ۱۳۸۵ که جمعیت آن‌ها بالغ بر ۶۷۱۳ نفر و ۱۶۵۲ خانوار بوده است نشان می‌دهد که نرخ رشد جمعیت مثبت و صعودی بوده است. از دلایل این موضوع می‌تواند رونق گردشگری این روستاها باشد. از مهم‌ترین جاذبه‌های گردشگری این روستاها می‌توان به دشت ارژن، دریاچه زیبای ارژن، آبشار چرونیز، چادرهای عشایری و بازارچه‌های محلی، بافت روستاها و خانه‌های بومگردی، بند امیر، رود کر، کانال گاوشیر، کلیسای قلات، حمام قلات، آسیاب‌های آبی و قلعه‌ی قزل ارسلان، آبشارهای قلات و مناظر طبیعی اشاره نمود.

شکل ۱. نقشه موقعیت جغرافیایی و توزیع روستاهای گردشگری

۴- یافته‌ها و تحلیل داده

بررسی ویژگی‌های نمونه آماری نشان می‌دهد که ۶۵/۵ درصد نمونه را مردان و ۳۴/۵ درصد را زنان تشکیل داده‌اند. همچنین از نظر متغیر سن، ۲۳ درصد در رده سنی ۲۱ تا ۳۰ سال و ۱۱/۵ درصد در رده سنی ۳۱ تا ۴۰ سال قرار داشته‌اند. بیشترین تعداد افراد در رده سنی ۴۱ تا ۵۰ سال با ۳۸/۶ درصد قرار داشته‌اند. ۱۵/۳ درصد در رده سنی ۵۱ تا ۶۰ سال و مابقی نیز ۶۱ سال و بیشتر داشته‌اند. علاوه بر این از نظر متغیر تحصیلات نیز ۳/۸ درصد را افراد بیسواد، ۷/۷ درصد زیردیپلم، ۱۵/۶ درصد را افراد دیپلم و ۲۶/۸ درصد را افراد دارای تحصیلات فوق دیپلم تشکیل داده‌اند. ۳۴/۵ درصد لیسانس و ۱۱/۵ درصد نیز دارای مدرک فوق لیسانس و بالاتر بوده‌اند. بررسی متغیرهای جنس، سن و تحصیلات در نمونه آماری بیانگر آن است که توزیع مطلوبی وجود دارد و از تمامی افراد با ویژگی‌های مختلف اطلاعات گردآوری شده است؛ چراکه توزیع بهتر نمونه آماری، در نتیجه گیری و دقت تعمیم داده‌ها به جامعه آماری مؤثر است. برای اینکه مشخص شود توزیع نمونه نرمال بوده یا نه از آزمون کلموگراف اسمیرونوف استفاده شد. مبنای تعیین معناداری، سطح کمتر از ۰/۰۵ است. با توجه به اعداد به دست آمده برای معیار تصمیم که کمتر از عدد ۰/۰۵ و برابر با ۰/۰۰۰ است، می‌توان نتیجه گرفت که توزیع داده‌ها غیرنرمال است؛ چراکه همه اعداد به دست آمده در جدول کمتر از ۰/۰۵ می‌باشد و این نشان دهنده توزیع غیرنرمال شاخص‌ها است. لذا از آزمون‌های غیرپارامتریک استفاده شده است (جدول ۱).

جدول ۱. سنجش معناداری نرمال بودن توزیع داده‌ها

شاخص	تعداد	آمار کلموگراف-اسمیرونوف	سطح معناداری (تصمیم گیری)
ارزیابی نوع گردشگران ورودی	۳۶۵	۲/۴۵۶	۰/۹۸۷
منابع و ویژگی‌های گردشگری	۳۶۵	۳/۰۷۶	۱/۰۰۷
اثرات اقتصادی شیوع	۳۶۵	۲/۶۷۸	۱/۰۰۱
اثرات اجتماعی شیوع	۳۶۵	۲/۰۸۹	۰/۸۹۷

ارزیابی روند ورود انواع گردشگر به روستاها در حال حاضر نسبت به قبل از شیوع نشان می‌دهد که در زمینه گردشگران خارجی، روند نسبت به زمان شیوع، کمی تغییر کرده و روند افزایشی داشته است. بگونه ای که بیش از ۴۶/۹ درصد افراد روند افزایشی و ۳/۸ درصد روند کاهشی را انتخاب نموده‌اند. میانگین ۲/۴۶ نیز تأیید می‌نماید که تقریباً روند گردشگران خارجی به روستاهای مورد مطالعه، تغییر کرده و یک روند نسبتاً افزایشی را تجربه می‌کند. از نظر گردشگران داخلی نیز بیش از ۶۱/۶ درصد گزینه افزایشی و ۷/۷ درصد گزینه کاهشی را انتخاب نموده‌اند. با توجه به مقادیر اشاره شده و همچنین میانگین این متغیر که برابر با ۲/۵۳ است می‌توان اینگونه ذکر نمود که روند ورود گردشگران داخلی به روستاها نیز یک روند نسبتاً افزایشی است. مقایسه نوع گردشگران داخلی و خارجی بیانگر این نکته است که میزان گردشگران داخلی وارد شده به سه روستای مورد مطالعه نسبت به گردشگران خارجی از سرعت بیشتری برخوردار است. این موضوع می‌تواند دلایل مختلفی از جمله رفع محدودیت‌های کرونایی برای گردشگران داخلی داشته است (جدول ۲).

جدول ۲. بررسی توزیع فراوانی متغیر گردشگران وارد شده در حال حاضر نسبت به قبل از شیوع پاندمی

میانگین	فراوانی (درصد)						انواع گردشگر
	افزایشی		بدون تغییر		کاهشی		
	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	
۲/۴۶	۴۹/۹	۱۸۲	۴۶/۳	۱۶۹	۳/۸	۱۴	گردشگران خارجی
۲/۵۳	۶۱/۶	۲۲۵	۳۰/۷	۱۱۲	۷/۷	۲۸	گردشگران داخلی

برای بررسی تفاوت روستاها از نظر گردشگران وارد شده از تحلیل واریانس یک طرفه (آنووا)^۱ استفاده شد تا مشخص شود که روستاهای مورد مطالعه (دشت ارژن، قلات و بندامیر) تفاوت معناداری در زمینه نوع گردشگران خارجی و داخلی وارده شده دارند یا نه. با توجه به نتایج به دست آمده در جدول (۳) می‌توان اینگونه بیان نمود که سه روستای مطالعه شده دارای تفاوت معناداری در زمینه گردشگران خارجی وارده در سطح کمتر از ۰/۰۵ و برابر با (۰/۰۰۰) هستند؛ بنابراین این سه روستا از نظر سه متغیر گردشگران خارجی با یکدیگر متفاوت هستند و حداقل یکی از آن‌ها با دو مورد دیگر تفاوت دارد. لذا می‌توان عنوان نمود که اختلافات بین روستاها در این زمینه احتمالاً برحسب تصادف نیست. همچنین نتیجه نشان می‌دهد که از نظر متغیر گردشگران داخلی تفاوت معناداری میان روستاها در سطح بیشتر از ۰/۰۵ و برابر با ۰/۸۵۶ مشاهده نشده است. لذا میان روستاها از نظر متغیر گردشگران داخلی تفاوتی وجود ندارد و همه آن‌ها شرایط یکسانی تجربه نموده‌اند (جدول ۳).

جدول ۳. ارزیابی معناداری تفاوت روستاها از نظر نوع گردشگران وارده شده (آزمون آنووا)

Sig	F	میانگین مربعات	درجه آزادی	مجموع مربعات	واریانس	شاخص
		۳/۶۵	۲	۷/۳۱	بین گروهی	
۰/۰۰۰	۱۱/۸	۰/۳۰۸	۳۶۲	۱۱۱/۳	درون گروهی	گردشگران خارجی
		***	۳۶۴	۱۱۸/۶	مجموع	
		۰/۰۶۳	۲	۰/۱۲۶	بین گروهی	
۰/۸۵۶	۰/۱۵۶	۰/۴۰۵	۳۶۲	۱۴۶/۵	درون گروهی	گردشگران داخلی
		***	۳۶۴	۱۴۶/۶	مجموع	

^۱ Anova

همان طور که مشاهده شده است، با استفاده از تحلیل واریانس، مشخص شده است که بین روستاها، از نظر گردشگران خارجی تفاوت معنی داری در سطح ۰/۹۵ درصد وجود دارد. حال از آزمون توکی^۱ برای مشخص شدن اختلافات روستاها استفاده شد. آزمون توکی جایگاه هر روستا را به لحاظ متغیر گردشگران خارجی، با استفاده از میانگین رتبه‌ای، در گروه‌های همگن نشان می‌دهد (جدول ۴). همانگونه که در جدول مشاهده می‌شود متغیر گردشگران خارجی در دو گروه همگن قرار گرفته‌اند که روستاهای بند امیر با مقدار ۲/۲۸ و قلات با مقدار ۲/۳۹ در طبقه اول و روستای دشت ارزن با مقدار ۲/۶۶ در طبقه دوم قرار گرفته‌اند که نشانگر تفاوت میان آن‌ها از نظر متغیر گردشگران خارجی وارد شده است. متغیر گردشگران داخلی که معنادار نبوده است نیز در یک طبقه قرار گرفته است.

جدول ۴. تعیین تفاوت روستاها از نظر نوع گردشگران وارده شده (آزمون توکی)

معناداری طبقات در سطح آلفا ۰/۰۵			
روستا	نمونه	گردشگران خارجی	
		۱	۲
روستای بند امیر	۵۷	۲/۲۸	***
روستای قلات	۱۹۳	۲/۳۹	***
روستای دشت ارزن	۱۱۵	۲/۶۶	***
روستا		گردشگران داخلی	
روستای دشت ارزن	۱۱۵	۲/۵۱	***
روستای قلات	۱۹۳	۲/۵۴	***
روستای بند امیر	۵۷	۲/۵۶	***

سنجش منابع و ویژگی‌های گردشگری روستاها با آزمون تی تک نمونه‌ای نشانگر آن است که متغیرهای بررسی شده در این زمینه، در سطح کمتر از ۰/۰۵ معنادار بوده‌اند. بررسی میانگین کل آزمون برابر با ۳/۶۶ و آمار تی برابر با ۲۶/۱۵ تأیید می‌نماید که هر سه روستای دارای منابع و ویژگی‌های گردشگری قابل توجه و پراهمیتی هستند؛ به عبارت دیگر منابع گردشگری این روستاها از وضعیت مطلوبی برخوردار هستند و می‌توانند جذب کننده گردشگر باشند.

بررسی در سطح متغیرها نیز نشان می‌دهد که مهم‌ترین ویژگی گردشگری روستاها، برخورداری از منابع تاریخی با میانگین ۴/۱۱ و سپس کمیت خدمات موجود گردشگری با میانگین ۳/۸۸ است. کمترین میانگین نیز مربوط به متغیر امنیت و ایمنی کافی برای گردشگر با مقدار ۳/۳۸ است که این مقدار نیز بیشتر از حد متوسط آزمون (۳) می‌باشد؛ بنابراین مقایسه حداقل و حداکثر میانگین متغیرهای سنجش منابع گردشگری نشانگر آن است که ظرفیت‌های زیادی در راستای گردشگری روستایی در مناطق بررسی شده وجود دارد (جدول ۵).

^۱ Tukey

جدول ۵. سنجش منابع و ویژگی‌های گردشگری روستاهای مورد مطالعه (آزمون تی تک نمونه‌ای)

میانگین	فاصله اطمینان در سطح ۹۵ درصد		سطح معنی‌داری	درجه آزادی	مقدار t	شاخص
	حد بالا	حد پایین				
	۳/۵۰	۰/۶۲۹	۰/۳۷۲	۰/۰۰۰	۳۶۴	۷/۶۷
۴/۱۱	۱/۲۴	۰/۹۸۶	۰/۰۰۰	۳۶۴	۱۷/۰۳	برخورداری از منابع تاریخی گردشگری
۳/۵۳	۰/۶۷۷	۰/۴۰۲	۰/۰۰۰	۳۶۴	۷/۷۱	برخورداری از منابع فرهنگی گردشگری
۳/۷۳	۰/۸۴۰	۰/۶۲۲	۰/۰۰۰	۳۶۴	۱۳/۲۰	استقبال و تعامل مردم با گردشگر
۳/۸۸	۱/۰۰	۰/۷۷۲	۰/۰۰۰	۳۶۴	۱۵/۱۱	کمیت خدمات موجود گردشگری
۳/۶۱	۰/۷۳۷	۰/۴۹۵	۰/۰۰۰	۳۶۴	۹/۹۸	کیفیت خدمات موجود گردشگری
۳/۳۸	۰/۵۰۷	۰/۲۷۰	۰/۰۰۰	۳۶۴	۶/۴۶	امنیت و ایمنی کافی برای گردشگر
۳/۵۳	۰/۶۶۸	۰/۴۱۱	۰/۰۰۰	۳۶۴	۸/۲۶	استقرار گردشگر در روستا برای مدت معین
۳/۶۹	۰/۸۱۶	۰/۵۶۹	۰/۰۰۰	۳۶۴	۱۱/۰۲	جاذب بودن روستا برای گردشگر
۳/۶۶	۰/۷۱۸	۰/۶۱۷	۰/۰۰۰	۳۶۴	۲۶/۱۵	مجموع مقیاس

بررسی تفاوت روستاها از نظر منابع و ویژگی‌های گردشگری از طریق تحلیل واریانس یک طرفه نشان داد که روستاهای مورد مطالعه (دشت ارژن، قلات و بندامیر) تفاوت معناداری در زمینه منابع و ویژگی‌های گردشگری در سطح بیشتر از ۰/۰۵ و برابر با ۰/۱۲۷ ندارند؛ به عبارت دیگر میان روستاهای مطالعه شده از نظر گردشگری و منابع آن‌ها تفاوت چندانی وجود ندارد و وضعیت گردشگری آن‌ها یکسان و شبیه به هم است. علاوه بر این در زمینه جاذبه‌ها و منابع گردشگری نیز نزدیک به هم دارند (جدول ۶).

جدول ۶. ارزیابی تفاوت منابع و ویژگی‌های گردشگری مناطق روستایی (آزمون آنووا)

Sig	F	میانگین مربعات	درجه آزادی	مجموع مربعات	واریانس	شاخص
		۰/۴۹۲	۲	۰/۹۸۴	بین گروهی	منابع و ویژگی‌های گردشگری
۰/۱۲۷	۲/۰۷	۰/۲۳۷	۳۶۲	۸۵/۷	درون گروهی	
		***	۳۶۴	۸۶/۷	مجموع	

در این قسمت از آزمون نمونه‌های زوجی برای بررسی وضعیت گردشگری روستاها در قبل و بعد از پاندمی و شیوع کووید-۱۹ و اثرات آن استفاده شده است. این آزمون آماری به منظور انجام بررسی دو نمونه وابسته یا انطباق بین دو نمونه به کار گرفته می‌شود. در حقیقت هم جهت تغییر و هم میزان اثر و تغییر را بررسی می‌کند. بررسی آزمون در سطح کل متغیرهای اقتصادی (۹ متغیر) نشان می‌دهد که پاندمی کووید-۱۹ در گردشگری روستایی در سطح کمتر از ۰/۰۵ معنادار و تأثیرات منفی اقتصادی داشته است؛ چراکه میانگین کل متغیر (مقیاس) در قبل از شیوع برابر با ۳/۷۷ که وضعیت خوبی را نشان می‌دهد و بعد از شیوع میانگین آن برابر با ۲/۲۲ بوده است. لذا با شیوع پاندمی کووید-۱۹، وضعیت گردشگری روستاهای مورد مطالعه تغییر کرده و جهت تغییر نیز یک روند منفی بوده است.

بررسی در سطح جزئیات نشان می‌دهد که متغیر درآمد بخش گردشگری در قبل از شیوع دارای میانگین ۳/۷۷ و بعد از شیوع ۲/۱۹ بوده است که نشان می‌دهد بعد از شیوع وضعیت درآمد بخش گردشگری، نامناسب بوده است. در زمینه فرصت‌های شغلی نیز میانگین قبل از شیوع (۴/۰۴) و بعد از شیوع (۲/۱۸) بوده است. در زمینه اشتغال نیز محدودیت‌های بیشتری بعد از پاندمی کووید-۱۹ اتفاق افتاده است؛ بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که پاندمی کووید-۱۹ از نظر اقتصادی

به کاهش درآمد، کاهش اشتغال، کاهش عرضه محصولات صنایع دستی و باغی، تعطیل شدن اقامتگاه‌ها، کاهش تقاضا، کاهش منابع مالی، کاهش تمایل افراد به سرمایه گذاری و کاهش خدمات گردشگری منجر شده و جهت تاثیرگذاری منفی بوده است (جدول ۷).

جدول ۷. ارزیابی اثرات اقتصادی پاندمی کووید-۱۹ در گردشگری روستایی مورد مطالعه (آزمون t نمونه‌های زوجی)

سطح معناداری (Sig)	df	T	۹۵٪ فاصله اطمینان		میانگین (Mean)	وضعیت	متغیر
			حد بالا	حد پایین			
۰/۰۰۰	۳۶۴	۱۸/۸	۱/۷۴	۱/۴۱	۳/۷۷	قبل از شیوع	درآمد بخش گردشگری
					۲/۱۹	بعد از شیوع	
۰/۰۰۰	۳۶۴	۲۵/۱	۱/۷۰	۱/۷۰	۴/۰۴	قبل از شیوع	فرصت‌های شغلی بخش گردشگری
					۲/۱۸	بعد از شیوع	
۰/۰۰۰	۳۶۴	۱۸/۰۸	۱/۴۰	۱/۴۰	۴/۰۷	قبل از شیوع	عرضه محصولات صنایع دستی به گردشگران
					۲/۴۹	بعد از شیوع	
۰/۰۰۰	۳۶۴	۱۸/۹	۱/۴۷	۱/۴۷	۳/۸۴	قبل از شیوع	عرضه محصولات باغی به گردشگران
					۲/۱۸	بعد از شیوع	
۰/۰۰۰	۳۶۴	۱۸/۰۵	۱/۵۵	۱/۵۵	۳/۸۸	قبل از شیوع	وضعیت اقامتگاه‌های بوم گردی
					۲/۱۵	بعد از شیوع	
۰/۰۰۰	۳۶۴	۲۰/۸	۱/۴۳	۱/۴۳	۳/۶۹	قبل از شیوع	میزان تقاضای و بازدید گردشگر
					۲/۱۱	بعد از شیوع	
۰/۰۰۰	۳۶۴	۱۰/۱	۰/۸۱۱	۰/۸۱۱	۳/۳۸	قبل از شیوع	وضعیت و تنوع منابع مالی
					۲/۳۸	بعد از شیوع	
۰/۰۰۰	۳۶۴	۲۰/۷	۱/۲۵	۱/۲۵	۳/۶۱	قبل از شیوع	تمایل افراد به سرمایه گذاری
					۲/۲۳	بعد از شیوع	
۰/۰۰۰	۳۶۴	۱۶/۷	۱/۳۹	۱/۳۹	۳/۶۵	قبل از شیوع	وضعیت و رونق خدمات گردشگری
					۲/۰۷	بعد از شیوع	
۰/۰۰۰	۳۶۴	۳۰/۸	۱/۶۵	۱/۴۵	۳/۷۷	قبل از شیوع	مجموع مقیاس
					۲/۲۲	بعد از شیوع	

بررسی آزمون اثرات اجتماعی پاندمی در سطح کل متغیرها (۷ متغیر) نشان می‌دهد که پاندمی کووید-۱۹ در گردشگری روستایی در سطح کمتر از ۰/۰۵ معنادار و تأثیرات منفی از نظر اجتماعی داشته است؛ چراکه میانگین کل متغیر (مقیاس) در قبل از شیوع برابر با ۳/۵۲ که وضعیت خوبی را نشان می‌دهد و بعد از شیوع میانگین آن برابر با ۲/۸۴ بوده است. لذا با شیوع پاندمی کووید-۱۹، وضعیت گردشگری روستاهای مورد مطالعه از نظر اجتماعی تغییر کرده و جهت تغییر نیز یک روند منفی بوده است.

بررسی در سطح متغیرها نشان می‌دهد که متغیر تعامل و همکاری روستاییان در قبل از شیوع دارای میانگین ۳/۷۳ و بعد از شیوع ۲/۰۳ بوده است که نشان می‌دهد بعد از شیوع همکاری روستاییان در بخش گردشگری، نامناسب بوده است. در زمینه تورهای گردشگری نیز میانگین قبل از شیوع (۳/۴۲) و بعد از شیوع (۲/۲۳) بوده که نتیجه یک روند کاهشی را در زمینه تورهای گردشگری نشان می‌دهد. در زمینه مشارکت زنان در بخش گردشگری و فعالیت‌های فرهنگی نیز شرایط آن‌ها در قبل از شیوع بهتر بوده و با شروع پاندمی کووید-۱۹، وضعیت نامناسبی داشته‌اند.

برای سه متغیر آموزش و دانش گردشگری روستاییان، خلاقیت و نوآوری گردشگری و همچنین جایگاه فناوری در گردشگری شرایط متفاوت است؛ چراکه میانگین‌های گزارش شده برای قبل و بعد از شیوع کووید-۱۹ برای سنجش آن‌ها نشان می‌دهد که بعد از شیوع پاندمی، وضعیت این متغیرها مناسب‌تر شده است. البته قبل از شیوع نیز شرایط خوبی داشته‌اند اما با شیوع پاندمی، وضعیت مناسب‌تر نیز شده است؛ برای مثال در زمینه فناوری در گردشگری، میانگین قبل از شیوع برابر با ۳/۲۲ و بعد از شیوع پاندمی برابر با ۴/۰۴ محاسبه شده که نشانگر اهمیت یافتن و استفاده از فناوری به ویژه اینترنت در حوزه گردشگری است. بسیاری از روستاییان از بستر برای عرضه محصولات صنایع دستی خود استفاده کرده‌اند و نمونه این اقدامات به توجه به کاهش گردشگر، سبب شده که شاخص فناوری در میان روستاییان بعد از پاندمی شرایط بهتری داشته باشد. در زمینه آموزش و خلاقیت نیز چنین شرایطی به وجود آمده که با توجه به محدودیت‌های کرونایی در حوزه گردشگری، روستاییان اقدام به برخی خلاقیت‌ها جهت ارائه محصولات خود نموده‌اند.

جدول ۸. ارزیابی اثرات اجتماعی پاندمی کووید-۱۹ در گردشگری روستایی مورد مطالعه (آزمون t نمونه‌های زوجی)

متغیر	وضعیت	میانگین (Mean)	۹۵٪ فاصله اطمینان		T	df	سطح معناداری (Sig)
			حد پایین	حد بالا			
تعامل و همکاری روستاییان	قبل از شیوع	۳/۷۳	۱/۵۲	۱/۸۷	۱۹/۲	۳۶۴	۰/۰۰۰
	بعد از شیوع	۲/۰۳					
مشارکت زنان در بخش گردشگری	قبل از شیوع	۳/۶۹	۱/۳۴	۱/۸۱	۱۳/۲		۰/۰۰۰
	بعد از شیوع	۲/۱۱					
رونق فعالیت فرهنگی	قبل از شیوع	۳/۹۲	۱/۵۴	۱/۹۲	۱۷/۸		۰/۰۰۰
	بعد از شیوع	۲/۱۸					
وضعیت تورهای گردشگری	قبل از شیوع	۳/۴۲	۱/۰۳	۱/۳۵	۱۴/۷		۰/۰۰۰
	بعد از شیوع	۲/۲۳					
آموزش و دانش گردشگری روستاییان	قبل از شیوع	۳/۳۷	-۰/۵۰۳	-۰/۱۳۲	-۳/۳۶		۰/۰۰۱
	بعد از شیوع	۳/۶۹					
خلاقیت و نوآوری گردشگری	قبل از شیوع	۳/۳۰	-۰/۵۰۲	-۰/۱۲۷	-۳/۳۰		۰/۰۰۱
	بعد از شیوع	۳/۶۱					
جایگاه فناوری در گردشگری	قبل از شیوع	۳/۲۲	-۰/۹۵۶	-۰/۶۷۰	-۱۱/۱		۰/۰۰۰
	بعد از شیوع	۴/۰۴					
مجموع مقیاس	قبل از شیوع	۳/۵۲	۰/۵۹۹	۰/۷۶۳	۱۶/۳		۰/۰۰۰
	بعد از شیوع	۲/۸۴					

برای بررسی اثرات پاندمی کووید-۱۹ در گردشگری مناطق روستایی از تحلیل واریانس یک طرفه (آنووا) استفاده شد و نتیجه آزمون بیانگر آن است که سه روستای مطالعه شده دارای تفاوت معناداری در زمینه اثرات اجتماعی در سطح کمتر از ۰/۰۵ و برابر با (۰/۰۰۱) هستند؛ بنابراین سه روستای دشت ارژن، بندامیر و قلات از نظر میزان تأثیرپذیری اجتماعی بخش گردشگری از پاندمی کووید-۱۹ با یکدیگر متفاوت هستند؛ اما در زمینه اثرات اقتصادی پاندمی کووید-۱۹ نتیجه نشان می‌دهد که میان روستاها تفاوت معناداری در سطح بیشتر از ۰/۰۵ و برابر با ۰/۱۷۸ مشاهده نشده است و میزان تأثیرپذیری اقتصادی روستاها از پاندمی کووید-۱۹ یکسان است (جدول ۹).

جدول ۹. ارزیابی تفاوت اثرات پاندمی کووید-۱۹ در گردشگری مناطق روستایی (آزمون آنووا)

Sig	F	میانگین مربعات	درجه آزادی	مجموع مربعات	واریانس	شاخص
		۰/۶۵۶	۲	۱/۳۱۱	بین گروهی	اثرات اقتصادی
۰/۱۷۸	۱/۷۳۴	۰/۳۷۸	۳۶۲	۱۳۶/۸	درون گروهی	
		***	۳۶۴	۱۳۸/۱	مجموع	
		۱/۴۵۱	۲	۲/۹۰۲	بین گروهی	اثرات اجتماعی
۰/۰۰۱	۶/۶۶۷	۰/۲۱۸	۳۶۲	۷۸/۷	درون گروهی	
		***	۳۶۴	۸۱/۶	مجموع	

همان طور که مشاهده شده است، با استفاده از تحلیل واریانس، مشخص شده است که بین روستاها، از نظر اثرات اجتماعی تفاوت معنی داری در سطح ۰/۹۵ درصد وجود دارد که آزمون توکی برای مشخص شدن اختلافات روستاها استفاده شد. آزمون توکی جایگاه هر روستا را به لحاظ اثرات اجتماعی، با استفاده از میانگین رتبه‌ای، در گروه‌های همگن نشان می‌دهد (جدول ۱۰). نتایج نشان می‌دهد که روستاهای بند امیر با مقدار ۲/۷۸۴ و قلات با مقدار ۲/۷۸۶ در طبقه اول و روستای دشت ارژن با مقدار ۲/۹۷۷ در طبقه دوم قرار گرفته‌اند که نشانگر تفاوت میان آن‌ها از نظر میزان اثرات اجتماعی پاندمی کووید-۱۹ است. کمترین تأثیرپذیری مربوط به روستای بند امیر و بیشترین تأثیرپذیری اجتماعی مربوط به روستای دشت ارژن است. از نظر اثرات اقتصادی نیز تفاوت معناداری مشاهده نشده و همه روستاها در یک گروه قرار گرفته‌اند.

جدول ۱۰. تعیین میزان تأثیرپذیری گردشگری روستاها از اثرات پاندمی کووید-۱۹ (آزمون توکی)

معناداری طبقات در سطح آلفا ۰/۰۵			
روستا	نمونه	اثرات اقتصادی کووید-۱۹	
		۱	۲
روستای قلات	۱۹۳	۲/۱۶	***
روستای دشت ارژن	۱۱۵	۲/۲۸	***
روستای بند امیر	۵۷	۲/۲۹	***
روستا		اثرات اجتماعی کووید-۱۹	
روستای بند امیر	۵۷	۲/۷۸۴	***
روستای قلات	۱۹۳	۲/۷۸۶	***
روستای دشت ارژن	۱۱۵	۲/۹۷۷	***

۵- بحث و فرجام

با همه‌گیری کووید-۱۹، جهان با چالشی بسیار بزرگ روبرو شد. بحرانی که علاوه بر به خطر انداختن سلامت جامعه، تهدیدی اساسی علیه اقتصاد جهانی است. تهدیدی که اثرات آن نه تنها در زمان شیوع، بلکه در حال حاضر و آینده نیز گریبانگیر بشر است. یکی از بخش‌های مهم اقتصاد دنیا که تأثیر زیادی از کووید-۱۹ پذیرفته است، گردشگری است؛ چراکه پایه اصلی گردشگری، سفر است و با توجه به شیوع کووید-۱۹ و محدودیت‌های مختلف در سطح دنیا، جابجایی مسافر کاهش پیدا کرده و در نتیجه حوزه گردشگری اثرات زیادی را پذیرفته است. شاید بتوان گفت که گردشگری، بیشترین تأثیر منفی را از پاندمی متقبل شده است؛ چراکه از زمان شروع تا گسترش و حتی تا سال‌های آینده نیز، آثار آن قابل ردیابی است.

جایگاه صنعت توریسم و گردشگری در سطح جهانی و نقش آن در توسعه اقتصادی و اجتماعی کشورها به ویژه کشورهای در حال توسعه، موجب توجه بیشتر به ابعاد مختلف آن در سال‌های اخیر شده است، اما با شروع کووید-۱۹

این صنعت دچار نوسان‌هایی شد و روزهای سختی را برای گردشگری به وجود آورد؛ در این دو سال اخیر حوزه خدمات سفر و گردشگری در میان صنایع مختلف بیشترین آسیب را از شیوع و همه‌گیری ویروس کووید-۱۹ دید. آمار جهانی نشان می‌دهد سفرهای بین‌المللی در منطقه آسیا حدود ۸۲ درصد کاهش داشته است؛ در ایران نیز با توجه به سخت‌گیری‌ها و محدودیت‌های کرونایی حدود ۹۴ درصد سفرهای بین‌المللی کاهش پیدا کرد.

با توجه به تحولاتی که در چند سال گذشته، به لحاظ فکری، فرهنگی و اجتماعی در عرصه جهانی اتفاق افتاده، ذات‌ها گردشگران تغییر کرده و برخلاف گذشته گردشگران امروزی به دنبال تجربه کردن فضاهای جدید هستند که در این میان طبیعت‌گردی در فضاهای روستایی نقش مهمی را ایفا می‌کند؛ بنابراین، از یک سو مناطق روستایی با توجه به منابع طبیعی و غنی فراوانی که در اختیار دارند، برای توسعه این نوع گردشگری عرصه خوبی محسوب شده و از سوی دیگر، گردشگری با توجه به ماهیتی که دارد فرصت بسیار مناسبی برای توسعه مناطق روستایی است و می‌تواند به تجدید حیات روستاها، ایجاد اشتغال و درآمد افراد بومی کمک کند.

با توجه به جایگاه گردشگری روستایی و شیوع کووید-۱۹، مناطق روستایی متحمل آسیب‌های زیادی شده‌اند؛ چراکه ساختار روستاهای وابسته به گردشگری، بگونه‌ای بوده که با وارد نمودن کوچکترین آسیب یا بحران، صدمات زیادی می‌پذیرند؛ بنابراین با شروع کووید-۱۹ و شیوع آن، گردشگری روستایی متحمل شرایط جدیدی شده است. این تحقیق با توجه به آنچه که بیان شد، اثرات پاندمی کووید-۱۹ را در گردشگری روستایی مورد تاکید قرار داده است. نتیجه نشان داد که روند ورود انواع گردشگر به روستاها در حال حاضر نسبت به قبل از شیوع، تغییر کرده و روند پذیرش گردشگر، افزایشی بوده است. در حقیقت با کاهش شیوع کووید-۱۹ در روستاهای گردشگری، ضریب رفت و آمد و سفر نیز افزایش یافته است که این افزایش منجر به افزایش بازدیدکنندگان از روستاها و جاذبه‌های آن‌ها شده است. مقایسه نوع گردشگران داخلی و خارجی بیانگر این نکته است که میزان گردشگران داخلی وارد شده به روستاها نسبت به گردشگران خارجی از سرعت بیشتری برخوردار است. این موضوع می‌تواند دلایل مختلفی از جمله رفع محدودیت‌های کرونایی برای گردشگران داخلی داشته است.

تحلیل نتایج نشان می‌دهد که روستاها از ظرفیت و منابع گردشگری متنوعی از جنبه‌های طبیعی، تاریخی و فرهنگی برخوردار هستند. این وضعیت خود دلیلی محکمی بر جذب گردشگر و رونق آن در بعد از شیوع می‌تواند باشد. میان روستاهای گردشگری نیز از نظر منابع و ویژگی‌های گردشگری تفاوتی مشاهده نمی‌شود. این نشان می‌دهد که منطقه از شرایط یکسانی در زمینه گردشگری روستایی برخوردار است و می‌توان با یک برنامه‌ریزی یکپارچه، به توسعه آن کمک نمود.

همچنین تحلیل اثرات اقتصادی پاندمی کووید-۱۹ در گردشگری روستایی بیانگر آن است که تا قبل از شروع پاندمی گردشگری روستایی از وضعیت نسبتاً خوبی برخوردار بوده است؛ اما با شیوع پاندمی، گردشگری تحت تأثیر قرار گرفته و اثرات اقتصادی نامناسبی اتفاق افتاده است. از مهم‌ترین این اثرات می‌توان به کاهش درآمد، کاهش اشتغال، کاهش سرمایه‌گذاری، کاهش عرضه محصولات باغی، کاهش عرضه صنایع دستی، تعطیلی بسیاری از اقامتگاه‌ها و کاهش منابع مالی اشاره نمود. جهت تاثیرگذاری همانگونه که مشخص شد، منفی و میزان تأثیرات نیز زیاد می‌باشد؛ چراکه برای مثال، مشاغل وابسته به بخش گردشگری تعطیل شده و بسیاری از افراد به مشاغل دیگری جهت تأمین هزینه‌های زندگی خود روی آورده‌اند. نتیجه تحقیقات داورخانی و موسوی (۱۴۰۰)، راسی و اسمیت (۲۰۱۳) و یانگ و همکاران (۲۰۲۰) با این بخش از تحقیق حاضر مبنی بر اثرات اقتصادی و منفی پاندمی در زمینه درآمدزایی، کاهش سفر، کاهش گردشگر، تعطیلی اقامتگاه‌ها و کاهش خدمات همخوانی دارد.

علاوه بر این پاندمی کووید-۱۹ در گردشگری روستایی از نظر اجتماعی نیز دارای تأثیرات منفی بوده است. بررسی نشان می‌دهد که متغیر تعامل و همکاری روستاییان در قبل از شیوع وضعیت بهتری داشته و با شیوع پاندمی، وضعیت نامناسبی

پیدا نموده است. در زمینه تورهای گردشگری نیز یک روند کاهشی را شاهد هستیم و همچنین زمینه مشارکت زنان در بخش گردشگری و فعالیت‌های فرهنگی نیز کاهش یافته است. نتیجه تحقیقات لی و همکاران (۲۰۲۱)، کو و همکاران (۲۰۰۸) و برودر (۲۰۲۰) نیز نکات ذکر شده در زمینه اثرات اجتماعی پاندمی را تأیید می‌نماید و بر اساس این تحقیقات، اثرات اجتماعی پاندمی کووید-۱۹ بر بخش گردشگری نیز در جای خود مهم و قابل توجه بوده است؛ بگونه ای که بسیاری از این اثرات تا سال‌های آینده نیز وجود خواهد داشت. بررسی ساری و همکاران (۲۰۲۲) نشان می‌دهد که همه‌گیری کووید ۱۹ به‌عنوان یک بیماری فراگیر و جهانی، تأثیر بی‌سابقه‌ای بر تمام جنبه‌های زندگی از جمله گردشگری روستایی داشته و کاهش کسب و کار خانگی، تعطیلی اقامتگاه‌های بوم گردی، کاهش درآمد و همچنین تحقیق پولوخینا و همکاران (۲۰۲۱) بر تاثیرگذاری کووید-۱۹ بر کاهش مشارکت ذینفعان و فرآیندهای نظارتی اشاره داشته‌اند که هر کدام به نوعی نتایج تحقیق حاضر در زمینه اثرات اجتماعی و قاصتادی پاندمی را پوشش می‌دهند.

بر خلاق متغیرهای ذکر شده، پاندمی کووید-۱۹ به رشد برخی شاخص‌های دیگر از جمله آموزش و دانش گردشگری روستاییان، خلاقیت و نوآوری گردشگری و همچنین جایگاه فناوری در گردشگری کمک نموده است؛ چراکه برای مثال برخی از افراد شاغل در بخش گردشگری برای برون رفت از تأثیرات منفی کووید-۱۹، اقدام به عرضه محصولات خود از جمله صنایع دستی در بستر اینترنت نمودند. در زمینه آموزش و خلاقیت نیز چنین شرایطی به وجود آمده که با توجه به محدودیت‌های کرونایی در حوزه گردشگری، روستاییان اقدام به برخی خلاقیت‌ها از جمله عرضه محصولات و جذب گردشگر نموده‌اند؛ بنابراین پاندمی تأثیرات اجتماعی منفی داشته است اما با توجه به شرایط تحمیل شده، برخی اثرات مثبت در حوزه فناوری و خلاقیت را نیز به وجود آورده است. با توجه به اثرات پاندمی و همچنین میزان تأثیرات در گردشگری روستایی، پیشنهاد می‌شود که اولاً حمایت‌های لازم از نظر مالی و برنامه‌ریزی جهت برون رفت روستاها از این بحران تا چند سال آینده مورد تأکید باشد. ثانیاً ایجاد شرایط پایدار در روستاها برای گردشگران با لحاظ نمودن برخی پروتکل‌های بهداشتی و وضع قوانین در راستای ارتقاء گردشگری روستاها بسیار مهم است. ثالثاً سعی شود که روستاییان و گردشگران، پاندمی کووید-۱۹ را به‌عنوان بخشی از زندگی خود قبول نمایند تا میزان سازگاری با این پاندمی افزایش و گردشگری نیز روش درست سازگاری با آن را پیدا نماید. علاوه بر این، برای بهبود آمادگی با چنین بحران‌هایی در حوزه گردشگری، بهتر است که زمینه مشارکت جامعه محلی فعال در حوزه گردشگری را فراهم نمود.

۶- منابع

- بیشمی، بهار؛ اسدی امیری، تهمنه؛ صالحی، صادق. (۱۳۹۹). بررسی راهکارهای بازآفرینی بوم‌گردی در دوران پسا کرونا (مطالعه موردی: مناطق روستایی مازندران)، پژوهش گردشگری، ۲(۱): ۲۹-۴۷.
- ترابی فارسانی، ندا؛ بهادری، سید رضا. (۱۳۹۹). شناسایی راهکارهایی جهت رونق اقامتگاه‌ها پس از بحران شیوع کووید ۱۹، مطالعات مدیریت گردشگری، ۱۵: ۹۱-۱۱۴.
- تقیلو، علی اکبر؛ کیانی، مصطفی؛ کهکی، فاطمه السادات. (۱۳۹۷). بررسی و تحلیل اثرات اقتصادی و زیست‌محیطی گردشگری در سکونتگاه‌های روستایی (مطالعه موردی: شهرستان سامان)، مجله برنامه‌ریزی منطقه‌ای، ۸(۳۱): ۱۰۳-۱۱۴.
- حجی پور، محمد؛ کریمی پور، جواد. (۱۳۹۹). واکاوی موانع پایداری تولید روستایی در بخش مرکزی شهرستان بشرویه، روستا و توسعه پایدار فضا، ۱(۴): ۸۷-۱۰۵.
- حیدری ساریان، وکیل؛ حاجی حیدری، سمیه. (۱۳۹۷). تحلیل عوامل مؤثر بر موفقیت گردشگری روستایی، مطالعه موردی: (روستای موئیل شهرستان مشگین‌شهر)، برنامه‌ریزی فضایی، ۷(۴): ۷۳-۹۲.
- دادورخانی، فضیله؛ موسوی، سمیه سادات. (۱۴۰۱). تحلیل پیامدهای همه‌گیری کرونا بر اقتصاد روستایی، پژوهش‌های جغرافیای انسانی، ۵۴(۱): ۳۹۱-۴۱۳.

رسولی، آزاده؛ شیران، زهرا؛ کثیری، زهرا. (۱۳۹۹). بررسی سبک زندگی پسا کرونا و تأثیر آن بر گردشگری روستایی، پنجمین کنفرانس بین المللی علوم انسانی، اجتماعی و سبک زندگی، تهران.

سعیدی، سعیده. (۱۳۹۹). نقش اقامتگاه‌های بومگردی در توسعه گردشگری قومی در زمان بحران: مطالعه موردی استان گیلان، جامعه فرهنگ رسانه، ۹(۳۴): ۱۱-۴۱.

صادقی، حجت الله. (۱۴۰۰). تحلیل شاخص‌های گردشگری خلاق در مناطق روستایی (مورد مطالعه: شهرستان دزپارت)، روستا و توسعه پایدار فضا، ۲(۳): ۵۵-۶۷.

صادقی، حجت الله؛ موسوی فرد، پرتو سادات. (۱۳۹۹). نقش سدها در توسعه پایدار گردشگری روستایی (مورد مطالعه: روستاهای بالادست سد کارون سه در شهرستان ایذه)، روستا و توسعه پایدار فضا، ۱(۱): ۱۷۹-۲۰۱.

عسگری سوادجانی، علیرضا؛ رضایی، محمدرضا؛ سجاسی قیداری، حمدالله. (۱۴۰۰). تحلیل تأثیر پاندمی کووید ۱۹ بر تخریب خلاق گردشگری از دیدگاه ساکنان مطالعه موردی: بافت تاریخی شهر یزد، مجله گردشگری شهری، ۸(۱): ۱-۱۳.

نعیم آبادی، نازنین؛ جوان، فرهاد. (۱۳۹۹). تحلیل عوامل اثرگذار بر طول اقامت گردشگران در بوم گردی‌های شهرستان مشهد، روستا و توسعه پایدار فضا، ۱(۱): ۶۹-۸۴.

- Bai, H. M., Zaid, A., Catrin, S., Ahmed, K., Ahmed, A. (2020). *The socio-economic implications of the coronavirus pandemic (COVID-19): A review*, *Int. J. Surg*, 8(4): 8-17.
- Belij, M.; Veljković, J. and Pavlović, S. (2016) *Role of local community in tourism development: Case study village Zabrega*, *Glasnik Srpskog Geografskog Drustva* 9(4): 1–14.
- Brouder, P. (2020). *Reset redux: possible evolutionary pathways towards the transformation of tourism in a COVID-19 world*, *Tourism Geographies*, 22(3): 484-490.
- Cvijanović, D., Pantović, D., & Đorđević, N. (2021). *Transformation from urban to rural tourism during the COVID-19 pandemic: The case of Serbia*. In *International scientific conference Sustainable agriculture and rural development, Belgrade, Serbia*, 123-132.
- Hallaj, Z., Bijani, M., Abbasi, E., Valizadeh, N., & Mohammadi, M. (2022). *Tourism Development During the Pandemic of Coronavirus (COVID-19): Evidence From Iran*, *Frontiers in Public Health*, 10(1): 1-10.
- Hoque, A., Shikha, F. A., Hasanat, M. W., Arif, I., & Hamid, A. B. A. (2020). *The effect of Coronavirus (COVID-19) in the tourism industry in China*, *Asian Journal of Multidisciplinary Studies*, 3(1): 52-58.
- Kuo, H.I., Chen, C.C., Tseng, W.C., Ju, L.F., Huang, B.W. (2008). *Assessing impacts of SARS and avian flu on international tourism demand to Asia*, *Tourism Management*, 29(5): 917-928.
- Lane, B. (2009). *Rural tourism: An overview*, *The SAGE handbook of tourism studies*, 354-370.
- Li, Z., Zhang, X., Yang, K., Singer, R., & Cui, R. (2021). *Urban and rural tourism under COVID-19 in China: Research on the recovery measures and tourism development*, *Tourism Review*, 76(4): 718-736.
- Marques, C. P., Guedes, A., & Bento, R. (2022). *Rural tourism recovery between two COVID-19 waves: The case of Portugal*, *Current Issues in Tourism*, 25(6): 857-863.
- Martínez, J. M. G., Martín, J. M. M., Fernández, J. A. S., Mogorrón-Guerrero, H. (2019). *An analysis of the stability of rural tourism as a desired condition for sustainable tourism*, *Journal of Business Research*, 100(2): 165-174.
- Nicola, M., Alsafi, Z., Sohrabi, C., Kerwan, A., Al-Jabir, A., Iosifidis, C., ... Agha, R. (2020). *The socio-economic implications of the coronavirus pandemic (COVID-19): A review*, *International journal of surgery*, 78: 185-193.
- Nielsen, H. and Spenceley, A. (2015) *The success of tourism in Rwanda – Gorillas and more*, *Journal of Tourism Management* 5(12): 125-165.
- Niewiadomski, P. (2020). *COVID-19: from temporary de-globalisation to a re-discovery of tourism?*, *Tourism Geographies*, 22(3): 651-656.

- Ohe, Y. (2020). *Exploring a way forward for rural tourism after the corona pandemic*, *Journal of Global Tourism Research*, 5(2): 105-106.
- Polukhina, A., Sheresheva, M., Efremova, M., Suranova, O., Agalakova, O., & Antonov-Ovseenko, A. (2021). *The concept of sustainable rural tourism development in the face of COVID-19 crisis: Evidence from Russia*. *Journal of Risk and Financial Management*, 14(1), 38, 1-19.
- Rassy, D., Smith, R.D. (2013). *The economic impact of H1N1 on Mexico's tourist and pork sectors*, *Health Economics*, 22(7): 824-834.
- Rosalina, P. D., Dupre, K., & Wang, Y. (2021). *Rural tourism: A systematic literature review on definitions and challenges*, *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 47(33): 134-149.
- Sari, N. M., Nugroho, I., Julitasari, E. N., & Hanafie, R. (2022). *The Resilience of Rural Tourism and Adjustment Measures for Surviving The COVID-19 Pandemic: Evidence from Bromo Tengger Semeru National Park, Indonesia*. *Forest and Society*, 6(1), 67-83.
- Sharifi, A., Khavarian, A.R. (2020). *The COVID-19 pandemic: Impacts on cities and major lessons for urban planning, design, and management*, *Science of The Total Environment*, 749(4), 45-67.
- Susilawati, S., Falefi, R., Purwoko, A. (2020). *Impact of COVID-19's Pandemic on the Economy of Indonesia*. *Budapest International Research and Critics Institute (BIRCI-Journal): Humanities and Social Sciences*, 3(2):1147-1156.
- Vaishar, A., & Štastná, M. (2022). *Impact of the COVID-19 pandemic on rural tourism in Czechia Preliminary considerations*. *Current Issues in Tourism*, 25(2), 187-191.
- Wilson, S., Fesenmaier, D. R., Fesenmaier, J., & Van Es, J. C. (2001). *Factors for success in rural tourism development*, *Journal of Travel research*, 40(2): 132-138.
- Yang, Y., Zhang, H., Chen, X. (2020). *Coronavirus pandemic and tourism: dynamic stochastic general equilibrium modeling of infectious disease outbreak*, *Annals of Tourism Research*, 83: 1-7.

